

A francia forradalom philosophiája.

Paul Janet: „*Philosophie de la revolution française. Paris 1875.*“

czímű művének ismertetése.

(Librairie Germer Ballière)

(Folytatás.)

Demokratico-catholicus és demokratico-socialis iskola;
Bucheze, Louis Blanc.

A juliusi forradalom új iskolát teremtett a forradalom történetében; iskolát, amely in se, et per se dicsőítette a forradalmat, sőt annak minden iszonyúságát, amely a forradalom leghitványabb szereplőit is az egekig emelte. Ezen iskola, a helyett, hogy megértette volna azt, amit a bölcs Toqueville mondott, hogy t. i. „a forradalom hibája s bűne az volt, hogy a szabadságot részint nem értette, részint megvetette, s e miatt vált tökéletlenné s gyarlóvá,“ nyíltan megvetette a szabadságot, amelyet individualismusnak gúnyolt, s bálványává tette a testvériséget, értvén ez alatt a social-communismust. Ezen iskola maximája ez: „a forradalom, kivéve annak jakobinus korszakát, tulajdonképpen csak az individualismus műve volt, az individualismus és a bourgeoisie érdekében; most már oly forradalomra van szükség, amely a nép hozzon létre, a nép érdekében.“

Ezen iskolának két különböző írója van, u. m. Bucheze és Louis Blanc. Amaz megfoghatatlan módon házasítja össze a catholicismust a socialismussal. Művében sok érdekes adatot hoz napfényre a forradalom történetéből. Elvei közül pedig megállhat az, hogy a constituant nagyban hibázott, midőn „a kötelességek mellőztével előtérbe állította a jogokat, mert a jogok elmélete, kötelességek elmélete nélkül, csak zavart csinál.“ Szerinte a népfőlség elmélete „bensőleg ugyanazon egy a catholicismussal, mert mind kettő azt parancsolja, hogy mindenki engedelmeskedjék az egésznek; továbbá mert mindenik egyformán figyelembe veszi a múltat, jelent és jövőt, azaz minden későbbi generációt; mindenik az egész emberiséget egy néppé forrasztani törekszik az egyenlőség törvénye alatt; végre, mert népfőlség egyenesen és közvetlenül az egyház tanaiból származott.“ „A népfőlség nem egyéb, mint a közös tevékenység, munkásság céljának souverainitása; a társaság célja pedig, amit maga az evangelium tűzött ki, és a mire a jakobinismus törekedett, a testvériség, u. m. az igazi egyenlőség, azaz minden kiváltságnak, még pedig nem csak a nemesség és papság, hanem a bourgeoisie kiváltságainak is, u. m. az egyéni birtoknak eltörlése, a teljes egyenlőség.“

A forradalom bűneit soha senki sem védte cynikusabb módon, mint ez az iskola. E szerint a szeptemberi megszárlás „szeptemberi tény,“ a közjólét ténye, amelyet „csak azok kárhoztatnak, akik nem látják be azon okokat, amelyek őseinket vezéreltek.“ „E tény áldozatai bűnösek voltak, mint az ellenforradalom részesei. Nem lehet tagadni,

hogy ez hasznos mivelet volt, s ez elég annak védelmére. A kik ezen morális bizonyítás helyességét tagadják, azok nem igazi tagjai a társadalomnak, s nem bírnak igénynyel a társadalom jótéteményére; a kik a nemzeti kötelességet el nem ismerik, azokra nézve nincsen semmi jog.“

Noha ezen örültséggel határos fanatismusnak éppen ostobasága az, a mi minden okos és becsületes emberben megbotránkozást, sőt undort ébreszt: mégis ez csábította el az értelmetlen tömeget, a melynek philosophiájává lettek ezen elvek. Az okos ember nem csodálkozhatik eléggé, midőn látja, hallja, hogy a communismus ilyes apostolai 20 év óta uton, utfélen prédikálják, hogy: a forradalom az egyenlőséget feloldozta a szabadságnak, s előtérbe állította az individualitást.“ Ellenkezőleg! az volt a forradalom hibája, hogy Richelieu és XIV. Lajos centralisatióját örökölte, s az absztrakt egyenlőség fantomja után kapkodott. A demokraták ezen vádjai hasonlítanak az arisztokraták vádjaihoz annyiban, hogy ezek is felhozzák, miszerint a forradalom teljesen emancipálta az egyént; csakhogy ezek szerint a papság és nemességnek kellett volna lenni a gyámhatalomnak, a melyet a demokraták a társadalomnak vindikálnak.

Louis Blanc okosabban védi ugyan azon fanaticus tanokat, noha ő is tökéletesen egynek veszi a szabadságot és individualitást. Szerinte háromféle szerkezet lehetséges, u. m. a tekintélyre, szabadságra és testvériségre alapított. A tekintély uralkodott az egész középkorban, u. m. a pápaság és absolut monarchia tekintélye; a szabadság, azaz, az individualismus Luther korában jelent meg s a francia forradalomban jutott győzelemre; a testvériség a jövő társadalom alapja; ez megjelent ugyan a forradalomban, de legyőzött Robespierre bukásával. A forradalomban az alkotmányozók és girondisták az individualismus bajnokai voltak. A szabadság nem egyéb, mint minden egyén felszabadítása, hogy küzdhessenek egymás ellen; e küzdelemben az, a kinek birtoka, vagy capitalisa van, természetesen erősebb, s legyőzi azt, a kinek nincs; csak amannak áll módjában képeztetni gyermekeit, meggazdagodni, s kezébe ragadni a kormányt, tehát az ilyen szabadság csak a bourgeoisieknak használ. A forradalomban uralomra jutott szabadság nem tett egyebet, mint megalapította a censusképesek uralmát politikai szabadság név alatt, s felidézte a gazdagoknak a szegényeket megsemmisítő concurrentia-ját iparszabadság név alatt. Holott nem ezt kellett volna tennie, hanem az ipar fölötti rendelkezést a társadalomra kellett volna ruházni. Az alkotmányozó gyűlés a papi és nemesi arisztokrátiát csak azért buktatta meg, hogy a bourgeoisie-t állítsa helyére; valóban ezt tette, megkülönböztetvén a polgárokat activ és inactiv polgárookra. A királyi és papi jószágok áruba bocsátása csak azoknak használt, a kiknek volt pénzü, hogy vásárolhassanak; az önadóztatásban rejlő nemzeti jog csak azoknak használt, a kiknek volt mitől adózni. A testvériség eszméjét csak a terroristák képviselték.

Louis Blanc nagy elentétbe jön magával, midőn elősmeri, hogy

e haszontalan forradalom jelentékeny mérvben javította a falusi volt jobbágy nép helyzetét. Továbbá nagyon téved, midőn a terroristákat a testvériség képviselőinek állítja; mert a demokrata Quinet teljesen bebizonyította, hogy Robespierre, mintán leverte a girondistákat, határozottan megtagadta előbbi socialista színezetű elveit, határozottan respektálván az egyéni birtokot.

Tény, hogy a socializmus a szabadság ellen küzd; de az is tény, hogy a szabadság bukása nem a socializmus, hanem a despotizmus malmára hajtáná a vizet és hogy a terrorizmus szövetkezése a socializmussal csak iszonyu eredményeket szülhetne.

Azt egy okos ember sem állítja, hogy nem kellene a társadalom mostani helyzetén javítani, s hogy nem kellene törekedni a józan értelemben vett testvériség megvalósítására. De az tény, hogy a testvériség, a mint ezen iskola felfogja, nem egyéb, mint az emberiség ellen intézett támadás, és a kikerülhellenül létezni kellő osztályoknak egymás ellen lázítása. Az ő eszményök: a hatalom által az emberekre erőszakolt egyenlőség, és despotizmus által parancsolt testvériség. Ők behunyják szemüket a forradalom által létrehozott nagy jótétemények előtt, a mely forradalom jogokat adott az embereknek; ők csak az ábrándok világában élnek; mert abszolút boldogságot teremteni akarni merő ábránd.

A forradalom plilosophiájában Louis Bl. megy legmeszebb. Vannak ugyan még tulzóbb írők is, p. o. a Herbertisták, Maratisták, de ezeket nem lehet philosophusoknak tekinteni, annál fogva ezekről szó sem lehet a forradalom philosophiájában.

A forradalom philosophiája a juliusi napokban ment a legszélsőbb tulságig, azóta lassankint vonul vissza, a higgadt megfontolás felé. Igaz ugyan, hogy éppen napjainkban láttuk a socialis forradalom legdühösebb kitörését, és hogy a socializmus elveinek nagyszámu hirlapok szolgálnak: de az értelmiségnek semmi köze többé ezen törekvéssel, az értelmiség higgadtság utján jár.

Anti-jakobinus republicanusok, Michelet, Quinet.

Mínt hogy a socialista jacobinismus képezi a forradalom legszélsőbb határát, innen kell történni a visszafordulásnak a mérséklet utjára. Természetes, hogy egy meggyőződésből demokrata republicanus tollából jött czáfolatok a forradalom tulzásai ellen nyomatékosabbak, mint egy aristokratái. Az aristokratától jött támadások a socializmus és jacobinismus ellen, inkább ártanak, mint használnak az ügynek, mert minden olvasó előleges elfogultságot, sőt gyűlöletet feltételez nálók.

Demokrat republicanus támadók a forradalom tulzásai ellen; Michelet és Quinet; ezek oly rokonok, mint Thiers és Mignet. Mindegyik kitünő kapacitás, azon különbséggel, hogy Michelet inkább poéta, Quinet philosophus; amaz néha a képzelődés gátolja a helyes látásban, ezt pedig a komorság fellegei.

Michelet műveinek olvasásánál csodálkozni kell azon, hogy ez a

poétás író csak oly kevészer csatlakozik ítéleteiben, és hogy csodálatraméltó igazságossággal találja, és tárja fel a mély historiai igazságokat. Nagy kár, hogy előadása fásasztó, apocalypticus modora miatt. Senki sem mutatott rá okosabban a forradalomnak egy fő tényére, u. m. a parasztek felszabadulásának nagy fontosságára; senki sem mutatta ki ily világosan, hogy a nép, a forradalom kezdetén is szerette a királyt; senki sem tüntette fel ily okosan, hogy a forradalom tényei közül a jók, általában a nemzet művei, és önkénytesek; ellenben a rosszak, egyes embereknek tulajdonítandók. A forradalmat Marat s Robespierre rontották meg; a nép szerette Mirabeaut hibái daczára is, s gyűlölte Robespierret érdemei daczára is. Alaposan bebizonyítja, hogy hibás azok állítása, a kik a forradalom kezdetétől datálják a bourgeoisie és a nép közti gyűlöletet, mert ezek kezdetben egy úton jártak; megmutatja, hogy a testvériség nem ellentéte a szabadságnak, sőt csak szabadság mellett valósulhat meg. „Semmi sincs szabadabb, mint a testvéri vonzalom.“

A jakobinusok, bizonyos tekintetben, a forradalom papságát képezték. Nem igaz, a mit Louis Blanc mond, hogy a jakobinusok képviselték a testvériséget, mert a jakobinusok éppen olyan nyárspolgárok voltak, mint a girondisták; egy jakobinus sem került ki a nép kebeléből. A girondisták sikertelenségének oka nem a bourgeoisie, hanem a szokásos szellem; mindkettőnek közös hibája volt, hogy a nép fölött állónak tekintette magát tudományosságánál fogva. Nagy hibának vallja már azon korban látni a munkás kérdést, mert akkor még nem hogy e kérdés, de maga, amaz úgy nevezett munkás osztály sem létezett. „Az új Franciaország, u. m. a paraszt és munkás Franciaországa két ízben született, u. m. a paraszt szabaddá lett 89-ben, s illetőleg a nemzeti javak megvásárlása által; a munkás osztály pedig 1815-ben született, midőn az állandó béke óriás mérvű ipart teremtett.“ (Ebbe ha van is egy kis stilaris nagyítás, de maga a lényeg való, igaz.)

Azonban van Michelet művének két nagy gyöngéje, egyik az ángolok, másik a papok elleni gyűlölet. Amazt azzal indokolja, hogy „Anglia megesalta Franciaországot a maga ál-eszményével, u. m. localis intézményei varázsával.“ „Az ángol egy szerszám, a francia pedig ember.“ Ma már nem győzünk eléggé csodálkozni e gyűlöleten; ma már senki sem hiszi, hogy Franciaország intézményei jobbak volnának, mint az ángolokéi; ma már legfőlebb irigyelni tudjuk, az ángol intézményeket s semmi esetre sem gyűlöljük az ángol népet.

De még nagyobb mértékben gyűlöli Michelet a papságot. Miért? „mert a keresztyénséget eltorzította.“ Az európai népek életében két nagy esemény van, egyik a keresztyénség, másik a forradalom. A papság keresztyénsége lényegesen különbözik a valódi keresztyénségtől, mert mindössze két dogmából áll, u. m. eredendő bűn, s isteni kegyelem. A forradalom, noha későn, de igazságot szolgáltatott a keresztyénségnek a kegyelem vallása ellenében, midőn viszszaadta az ere-

dendő bűn által elvett jogait, méltóságát, s a földi életre is alkalmazta azon egyenlőséget, a melyet a papok vallása csak a menyinyországra tartott érvényesnek.

Igaz, hogy a keresztyénség így értette az egyenlőséget, s ez által némileg lábat adott az absolutizmusnak, éppen, mint a hogy védte a régi társadalom nyavalyáit: de még is világos Michelet tulajdonsága. Mert valamint semmi eszményi, úgy az eszményi keresztyénség is soha sem testesült meg egészen a keresztyén társadalomban. Ugyanazon egyház és papság, a mely predikálta: „ti szolgák! engedelmesek legyetek uratok iránt“, véghetetlen sokat tett a rabszolgaság eltörlésére, s a jobbágyság enyhítésére. Az eredményben teljesen mindegy, hogy a papság ezt, a ker. testvériség, vagy a természeti jogok nevében tette-e; mindegy ez, mind a népet, mind azon nemes sziveket illetőleg, a melyek készséggel levonták a ker. vallásból mindazt, a mi levonható volt. Tény, hogy a keresztyén testvériség eszméje mindig nagybodó mérvben vált valósággá az életben, és midőn a XVIII. század philosophusai felállították az emberi egyenlőség elméletét, s a forradalom megvalósította azt, méltó joggal mondhatták a keresztyének, hogy „ezek a mi elveink, tőlünk kölcsönöztétek.“ Igaz, hogy a cath. egyház sok tekintetben ellensége volt a forradalomnak, de a cath. egyház nem az összes keresztyénség. Végre is hiba teljes elmentétekként állítani föl a keresztyénséget és a forradalmat, mert a forradalom a keresztyénség eszméit valósította meg; igazsága van Toquevillenek, midőn mondja, hogy csak látszatos az ellentét a keresztyénség s a forradalom közt. Hogy Michelet nézetei tulságosak, mutatja az is, hogy a nem catholicus keresztyének, keresztyén létökre is eljutottak a szabadság, egyenlőség, testvériségnek egy nagyon jelentékeny fokáig.

Quinet műve is nagyon érdekes. Ő ifju korában, éppen oly szentül hitt a forradalom dogmaiban és jövőjében, mint Michelet. És míg az író Michelet, nyílt, őszinte, lelkesült apostol, addig Quinet olyan apostol, a ki keservesen csalódottnak s kiábrándultnak látszik. Nem tagadja ugyan meg a forradalom elveit, de nagyon keserű igazságokat mond el róla. Az ő munkája jellemvonásai a tűz, a fájdalom és nemes bölcsészet. A fő kérdés, a melyet ő vizsgál, ez: „Miképpen van annak, hogy e nép, a melynek jelszava volt szabad lenni, vagy meghalni és a mely oly nagyszerűen tudott a szabadságért meghalni, nem tudott szabad lenni.“

Quinet, a keserű igazságok elmondása mellett is védi a forradalmat némely támadások ellen. P. o. szemére vetik az emigránsok iránti kegyetlenséget. Erre azt feleli: hát XIV. Lajos nem üzött-e ki 200,000 protestánt; szemére vetik a sok befogatást; hát XV. Lajos pecsétes levelei?; szemére vetik a vérengzést; hát II. Fülöp, Alba herczeg és a Bertalan éj? Igaz, hogy bűnös a forradalom azért,

299

hogy ő is alkalmazta ezen elveket, de nem ő találta fel. És midőn rájött, hogy ezek hibák, megvallotta hibáit, s igyekezett jóvá tenni, míg ellenben a monarchák legszönyörűbb tetteiket is szépítik, szépíttetik. Soha egy fejedelem sem indított pert saját hóhérja ellen, de a forradalom megtette. (Carrière stb.)

72

Noha a forradalom nem maga találta fel a zsarnokságot, de tagadhatlanul alkalmazta, még pedig oly mérvben, hogy p. o. a 18. hónapig tartott terrorismusra gondolva „megzavarodik az ész, fellázad a szív; fájdalomra indulnak a részvét hurjai, mert ez egy olyan tény, a mely mind a politikai törvények, mind a historia rendes határára túlik.” E rendkívüli tény okait vizsgálja „A terrorismus elmélete” című részben, s mondja, hogy a terrorismus, kezdetben, csak esetleges volt, Ropespierre és St. Just csinálták rendszerré, a mi nekik annál könnyebben ment, mert a forradalomnak egyik fatuma volt, hogy általában absztrakt eszmények után kapkodott, annyira, hogy a gyakorlati életet s az embert nem vette figyelembe. Szentül hitte, hogy nem vall semmi kárt, ha az embereket kiirtja s maga körül pusztaságot teremt, éppen mintha azt mondta volna, hogy az emberi nemzet semmi kárt sem vall, ha az egész emberiség leölelik is. A terrorismusnak másik oka volt a philantropia. Mert Rousseau elmélete általában jónak, becsületesnek tartotta a népet és midőn mégis látták, a vezetők, hogy baj van, szentül hitték, hogy ez: conspiratio, árulás műve, tehát lakoljanak az árulók.

Mit eredményezett a terrorismus? Ha a megfélemlítést, mint rendszert alkalmazzuk, annak nem lehet vége, mert e rendszer mindig új meg új ellenségeket teremt, a kik csak az alkalmat lesik annak megbuktatására; következésképpen ha e rendszer fenn akarja tartani magát, mindig tovább tovább kell annak mennie. Azon nemzedék, a mely már a félelem uralmához van szoktatva, semmire sem hajtható rettegtetés nélkül. Másik eredmény: Mondják: „a terrorismus mentette meg a forradalmat.” „Mit mentett meg? Nyolczvan évi tapasztalás után mondom (1852-ben): Semmit! Roszszabb állapotban nem lehetnének.”

Kérdés: Franciaország a szabadság, vagy a despotismus által fog-e megszabadulni a forradalmaktól? A liberalis többség a roszszabbtól fél; Quinet pedig még reményl valamit és pedig azért, mert Franciaországban nem lát olyan plebs-et, mint a római volt, a melynek jelszava volt: panem, et circenses.

59

Van-e Quinetnek ebben igazsága? Aligha van. Mert hát nem azt látjuk-e, hogy a mily mértékben nyílik kilátás a szabadságra, oly mértékben emeli fel fejét a csöcselék. Ezt nem látja Quinet, s nem akarja hinni azt sem, hogy e csöcselék már a forradalom alatt is nagyban szerepelt, midőn erőszakoskodott a nemzetgyűlésen. Quinet nem akarja látni, hogy igen is! megvan ez a veszélyes elem, a mely nagyon is biztos alapja a caesarismusnak és hogy a caesarismus tulajdonképpen nem egyéb, mint koronás csöcselék. Ha van jövője a caesarismusnak, azért van, mert az emberek rettegnek e csöcseléktől s szabadulni akarnak tőle minden áron.

Nemzetgazdász iskola, Young, De Lavergne.

Kétségtelen, hogy a forradalom okai közt vannak olyanok is, a melyeket nem a philosophia és nem a magas politika körében, hanem a szegény népnél kell keresni, vagy is a nemzetgazdász mezéjén. E tudomány, a maga roppant terjedelme daczára, főként azon különbségekből áll, a melyek e tekintetben láthatók a régiebb és újabb társadalmi viszonyok közt. Legio azon írók száma, a kik ezen oldalról vizsgálták a forradalmat, de a sok közül itt is csak kettőt vegyünk föl, u. m. az egykoru Young Arthurt és a mi korunkban élő De Lavergnet.

Young szerint nem a magas politika volt a forradalom főoka, hanem a társadalmi bajok, a melyek részint a királyságtól, részint a kiváltságos rendektől származtak. A királyság bűnei voltak p. o. az adók igazságtalan, aránytalan kivetése, a behajtásoknál előforduló tömérdek abusus; a nem nemes lakosságot terhelő ujonczozás, a vadászati jognak a királyi hercegek által botrányig vitele. A földesurak bűnei: a nagyon önkényes urbéri biráskodás, robotok, malom, borsajtó jog, stb. Young az utasításokból merít e tekintetben rendkívül sok érdekes adatot, a melyek hathatósan bizonyítják, mennyire nincs igazságuk azoknak, a kik azt mondják, hogy „a nemesség megértette az idők szavát s kész volt engedni a méltányos kívánalmaknak,” mert, noha voltak ilyen nemesek, de ezek csak kivételek. Számptalan utasítás bizonyítja, hogy a nemesség nagy része még most is kívánta a feudalis jogok biztosítását, p. o. a fegyvertarthatás kizárólagos jogát, a katonaállítás eddigi módjának fentartását, a katona-tisztségeknek s magasabb papi hivataloknak csak nemesek által viselhetését, sőt a pecsétes levelek fentartását is. Kivánta ugyan ezeket a papság is, de a papságnál aránytalanul sokkal több a szabadelvű utasítás.

Young, a mily helyesen itél a forradalomnak fentebb említett okairól, éppen oly éles látással jövendöli meg annak eredményét is. „Mindazok után, a miket itt láttam, hallottam; teljes meggyőződésemm, hogy ezen forradalmi változás kikerülhetlenül szükséges volt a nép javára. u. m. a királyi hatalom korlátolása, a feudalis abususok eltörlése, az egyháznak az államba visszavitele, a pénzügyi visszaélések kiigazítása, az administratio és igazságszolgáltatás megtisztítása stb.” Ugyanő belátta a forradalom abususait is, kivált a birtokjog szentségének megtámadásában. Mint angoltól, nagyon természetes tőle az a nyilatkozat, hogy az alkotmányban több aristokratiai elemet kellett volna megtartani, mert, a mint most áll a dolog, nincs többé más különbség, mint az, hogy némelyeknek van vagyonuk, némelyeknek nincs; és minthogy a társadalmak természete az egyenlősítés felé törekedés, most már mulhatatlanul be fog következni, hogy a vagyonatlanok meg fogják támadni a vagyonosok vagyonát.

De Lavergne, a főbb eszmékben egyetért Younggal. Elösmeri,

hogy a forradalom is jótékony volt, de másfelől állítja, hogy XVI. Lajos alatt, már a forradalom kitörése előtt történtek némely lényeges lépések a későbbi nagy eredmények biztosítására. Megvallja azt is, hogy maradt még elég tenni való; „az emberi jogok,“ ha nagyon metaphysicus módon proclamáltattak is, az emberi társadalom jóllétének alapját képezik; magasztalja az aug. 4. éjen, az érdekletek által hozott nagy áldozatokat, de bevallja, hogy a dolog itt el volt hirtelenkedve s alaposak voltak a király és némely aristokraták által emelt aggodalmak, különösen a papi tized ügyében. Szóval, bár némileg elsietve, megtörténtek a társadalom lényeges reformjai; „itt bevégeztetik a törvényes forradalom s a többi mind erőszakoskodás volt.“ Az egyház és az emigránsok javainak elkobzása, nemzetgazdászati szempontból, elhibázott lépések, nem csak azért, mert a papi jószágok többre becsültettek, mint a menyinyit értek, hanem azért is, mert ily tömérdek jószágot nem lehet eladni, ha nincs elég pénz, a min meg lehessen venni, pedig nem volt. Továbbá, mert a következők megmutatta, hogy a forradalom, e tekintetben, a nép geniusával ellenkezőt rendelt; megint állítottak egyházi társulatok s most (1866) nagyobb számmal vannak, mint akkor voltak. Hasonló történt az emigránsokat illetőleg. A száműzött családok ma éppen oly fényesek és nagy birtokosok — sőt némelyek még nagyobb mértékben — mint akkor voltak.

A forradalom erőszakosságainak kártékony voltát bizonyítja az, hogy 1789-től 1815-ig, ugyszólva semmi, vagy nagyon kevés történt a nép jólétének emelésére, ellenben azóta nagyon sok, a midőn t. i. békésebbek voltak a reformok.

Nem lehet tagadni De Lavergne állításainak helyességét, a menyiben azok az erőszakosság ellen nyilatkoznak. De másfelől, ha neki mindenben hinnénk, azon eredményre jutnánk, hogy: „mivel azóta mind az egyházi, mind a nemesi birtokok ujja születtek, tehát ez a két hatalmas osztály nem incompatibilis az 1789-ki elvekkel.“ E szerint tehát lehetne valamely államban a legnagyobb mérvben kifejve a politikai és társadalmi egyenlőség a nélkül, hogy ez derogálna a papság és nemesség tulnyomóságának, a mely a mult időkben szerzett érdemekben gyökeredzik. Valóban, nagyon szép és jó volna, ha így lenne.

A mi az eredmények kor szerinti osztályozását illeti: ez, mint tény, kétségtelen, de okai mások, u. m. nem az, hogy akkor az elhirtelenkedés miatt nem volt eredmény, hanem az, hogy 1815 után békés korszak volt. Azon óriás mérvű rázkódásokban, a melyek 1815 előtt egymást követték, szó sem lehetett fejlődésről.

Criticus iskola, Toqueville s a német Sybel.

Midőn 1852-ben feltámadt a despoticus császárság, kezdtek az emberek kétségbeesni, vagy legalább kételkedni a forradalom eddig

bálványozott elveinek helyessége felől. Ehez járult az a meggyőződés_k, hogy Európának némely népei, minden nagy áldozat nélkül eljutotta a szabadság azon mértékéhez, a melyért a francziák anynyit szenvedtek, sőt felül is mulják némely társadalmi reformokban. Ellenbeⁿ úgy látszik, hogy Franciaországban magának az egyenlőségnek elvei is kérdéseseké válnak. Gondolkozni kezdtek az emberek egyfelől azon, hogy a forradalom nem volt elég figyelemmel az egyéni szabadság iránt, másfelől azon, hogy valjon, maga a forradalom által imádott egyenlőség, éppen mint a hajdani római császárságban, nem a despotismus utját egyengeti-e. E gondolat meglepett ugyan sok embert, de leggeniálisabb módon fejtegette Toqueville Elek.

Szerinte a forradalom nem volt anynyira anarchikus, mint gondolják azok, a kik az alakot tárgynak veszik. Igaz, hogy lerombolta a régi hatalmakat, p. o. a tartományit, feudalist stb.: de teremtett helyettök oly erős központi hatalmat, a melyet nem látott a világ a caesarismus óta E tekintetben sokat tanultak a fejedelmek a forradalomtól; ők is lerontották a helyi, autonomikus stb. hatalmakat s centralisatiót alkottak helyettök.

De midőn, a forradalom erős centralisatiót alkotott, ez nem anynyira teremtés, mint a már régóta létezőnek befejezése, kifejtése. Maga a forradalom nagyszerű explosiója is a régibb nemzedékek régóta folyamatban levő újítási törekvésének befejezése. Mikor kezdődött e forradalom? Az emberek egy véletlen eseménynek, utóbb csodának, szörnynek tekintették, pedig egyik sem volt. Csoda nem volt, mert megvolt a régi kormányrendszerben, még pedig a maga teljességében. Toqueville megmutatja, hogy p. o. a centralisatió a maga óriási nagyságában megvolt már régóta. Európa egy országában sem uralkodott a főváros az ország fölött oly mérvben, mint itt; az egyenlőség sehol sem volt így kifejlődve; a maximum elmélete is megvolt már, szóval a régi kormány adott a forradalomnak igen sok mintát; a forradalom nem adott hozzájuk egyebet, mint geniejének iszonyuságát.

Ha ezek után azt hinők, hogy: tehát semmi új sincs a forradalomban, csalódnánk, mert új benne az, hogy ez az első politikai forradalom, a mely hasonlít a vallási forradalmakhoz. Más politikai forradalmaknak specificus hazájok van; ennek nincs; ez különbség nélkül csinál proselytákat minden nyelvű népnél. Ennek oka az, mert, mint a vallás, úgy a forradalom is általában az embert vette figyelembe, nem pedig mint egyes nemzet tagjait. Ez tette a forradalmat „vallássá, isten és tulvilági élet nélkül; vallássá, a mely, mint az izlam, egyformán hódította a világot eszméivel és katonáival.“ A francia forradalom, mint ilyen, tulajdonképpen a feudalismus lerombolásában s annak romjain az egyenlőség eszméjének megtestesítésében áll. Ezt akarták, ezt próbálgatták a régibb vallási forradalmak is, tehát ez nem egészen új, csak a diadal új. Másfelől ugyan ezen forradalom új, biztos alapot vetett a despotismusnak, midőn a centralisatió új felavatása s megpecsétlése által kiolt minden helyi életet.

Toqueville a forradalomnak sem nem barátja, sem nem ellensége, hanem eszes megfigyelője. Részhajlatlansága nem közönyösség; szive szavait nem hallatja s olvasóival nem rendeleteket, vagy utasításokat akar közleni, hanem igazságokat.

Sybel határozott ellenszenvet tanusít iránta, úgy is mint forradalom, úgy is mint franczia iránt. Mégis megvallja, hogy azóta rendkívül sokat emelkedett Franciaország. Elősméri a régi adóztatási rendszer igazságtalanságát és azt, hogy a forradalom óta, kivéve a terrorismus korát, egy kormány sem volt olyan drága, mint a régi kormány; az august. 4. éjéről elősméri, hogy roppant sok jót tett, midőn megteremtette az állam egységét, a jogok egyenlőségét s a munka szabadságát. Ellenben nem talál elég kemény szavakat az „emberi jogok“ theoriája ellen, különösen azon szempontból, hogy a theoria megelőzte és nem követte az alkotmány megalapítását. Másik vádja Sybelnek, hogy a forradalom nem új, mert a XVI. századbeli német reformatio teremtette Európa szabadságát; a forradalom nem egyéb, mint amaz eszmének utolsó kifejezése, következőképpen nagy hiba e forradalmat tekinteni egy új kor kiindulási pontjának. A mi jó van benne, ez ugyan az, a mi a németeket síkra állította a pápaság, a hollandokat Spanyolország, Angliát a Stuartok, Amerikát Anglia ellen, szóval a reformatio szelleme. Új benne csak az, a mi ros.

Sybel teljesen összezavarja a forradalom eszközeit annak eszméivel; innen van, hogy szerinte a forradalom a birtokjog megtámadása, az igazságszolgáltatás helyébe a magasabb osztályok üldözésének helyezése s minden kormányhatalom megsemmisítése. Mintha bizony a német reformatio is nem elkövette volna ugyan ezen hibákat. P. o. avagy nem secularizálta-e az egyh. jószágokat; avagy nem üldözte-e a catholicusokat; a mi pedig a forradalom szemére vetett anarchiát illeti, Németországban is nem uralkodott-e ez, kivált a 30 éves háboru dühöngései korában.

Még különösebb állítása Sybelnek az, hogy a forradalom rontotta meg az európai politikai morált és pedig hódításai által. Egyébiránt maga Sybel is érzi, tudja, hogy e téren ellene fordíthatják Poroszország eljárását Mária Terézia és Lengyelország irányában, minél fogva előre megczáfolni igyekszik a várható ellenvetést, mondván: „noha Poroszország semmi bántalmat sem szenvedett Lengyelországtól s joga sem volt ellenében: mégis Poroszország nem teljesíthette volna kötelességét másképpen, mint az annexióban részvétel által.“ Hát ez minő morál? Sybel szerint Silezia megtámadása sem ártott az európai politikai morálnak, sőt használt, mert mindjárt azután megkettőztetett erélyvel állt őrt Európa a szerződések szentsége mellett. Franciaország hódításait nem lehet így védelmezni, mert Franciaország nem volt provokálva.“ Ugyan mit tett Franciaország olyat, a mit a nagy uralkodók nem tettek volna? Sőt valóban ártatlan itt Franciaország, mivel provokálva volt.

Igaz, hogy a mi forradalmunknak rokonsága van az előbbi ne-
mes forradalmakkal, s ebből az következik, hogy: t-hát nem holmi a
priori forradalmizáló szándék kifolyása, hanem a multak termé-
szetes következménye s éppen oly jogos, mint a milyennek tartja Sy-
bel amazokat.

De ha elismerjük a hasonlatot a forradalom s a reformatio közt,
tudni kell a különbséget is. A forradalom a XVIII. század philoso-
phiájából származott. A reformatio, ha eljuthatott is ezen eredmé-
nyre, kiindulási pontja semmi esetre sem ez volt, hanem csak az isten
előtti egyenlőség. A forradalom általában az emberi egyen-
lőségért küzdött s ezen sajátságát minden részrehajlatlan histor-
icus elősmeri. Más forradalmak localis természetűek; a mi forradal-
munkhoz csak az amerikai hasonlítható, a menyinyiben a többinél ál-
talánosabb; ugyde az amerikai forradalom is a XVIII. század philo-
sophiájának szüleménye, s sikerét, fele részben, Franciaországának
köszönheti.

(E két kritikus egyezik anynyiban, hogy mindenik szemére veti
az erőszakoskodást és tulságos centralisatiót, azon különbséggel, hogy
Toqueville kimutatja, hogy ezek nem újak s nem a forradalom te-
remtményei.)

A legujabb kritikusok.

Renan megtámadja a forradalmat egyfelől azért, hogy: az
egyenlőségnek feláldozta a szabadságot, vagy is az állam
elméletének az individualismus elméletét; másfelől megtámadja az
egyenlőséget in se, est per se, még pedig azon az alapon, mert az
emberi társadalomnak természetére tartozik, hogy hierarchicus legyen,
mert „az egyenlőség képtelenség.“ „De szép is volt a régi
rendszerben az a kegyelet, a mivel csüggték a becsületes emberek a
feudalis és földesuron, a papságon és királyon. A mostani demokrá-
t philosophia és társadalom nem képes felfogni a régi világ szépségét,
a mostanival szemben, a mely az utálatig önző, mindenből hasznot
les; most már az erény = jogkövetelés; az tartatik legbecsületesebb
embernek, a ki legkövetelőbb.“

Kétségtelenül megvan a demokrat politikában az önzés, és ez
nem szép, nem aestheticum. Igazsága van Aristotelesnek, mi-
dőn mondja, hogy: ha az ember egy görbe botot ki akar egyenesí-
teni, az ellenkező irányban kell görbíteni; az az jó volna a mostani
materialis korba a szép iránt több érzeket önteni, de ez nem a po-
litika dolga. E czélt soha sem fogjuk elérni azon régi politikai rend-
szerek magasztalásával, a melyek már visszahozhatlanok. A régi egész
rendszer elválhatlan kapcsolatban állt a középkori vallási hittel, a mely
már teljesen eltűnt. E nélkül gondolni sem lehet a feudalis urak,
papok és királyság iránti pietasra. Adja vissza nekünk Renan a régi
tudatlan hiszékenységet és mi ismét bálványozni fogjuk a régi szent

(u. m. a rheimsi szent olajjal fölkent) királyt. Ugyde éppen ő vetett fejszét a régi ker. hit gyökerére, hogy kívánhat bár tőlünk illet. De szóljunk egészen komolyan. Avagy az aesthetikai szépség-e a politika célja, vagy a népek-jóllete? ez pedig a régi rendszer mozdítja-e elő inkább, vagy az új.

Montegut még meszszebb megy. Szerinte „a forradalom helyrehozhatlanul, örökre megbukott, a menyinyiben annak elvei kivihetetlenek.“ Mi pedig azt mondjuk, hogy a forradalom visszavonhatatlan. Ha Montegutnak van igazsága,, akkor nincs más választás, mint: vagy socialismus, vagy caesarismus. Másik vádja Montegutnak az, hogy a forradalom, a maga általánossága, cosmopolitismusa által kiölte a hazaszeretetet. Ezen vádból igaz ugyan anynyi, hogy az új socialista iskolák minden nemzetiséget ignoraló solidaritásban állanak és hogy a forradalom eszméit minden nemzet emberei elfogadták különbség nélkül: de a fő állítás még sem igaz. Mert p. o. XIV. Lajos korában s azóta a forradalomig, a francia irodalom alig gondolt a nemzet régi embereivel; ellenben a forradalom óta kifejlett irodalom felkarolja az egész multat s valódi hazaszeretettel ébreszt érdekeltséget a multak iránt. A mit a socialismus cselekszik, mint valóban hazaellenest, az ebben rejő bünt nem a forradalom teremtette; mindig voltak ilyenek. P. o. a vallási harcok korában, a francia catholikusok, kivált a szent liga, a hazát mellözve, II. Filep érdekében munkált; a nagy Condé, pártszenvedélyből, vagy inkább hitvány önzésből, Franciaország ellenségeinek szolgálatába állt; a francia protestánsok pedig Anglia segélyéhez folyamodtak az állam méltányos kiválnalmai ellenére. A forradalom alatt pedig nem a forradalmárok, hanem az emigránsok áltak az ellenség szolgálatában.

Végszó. Mindent összefoglalva, ha részrehajlatlanul szólunk, meg kell vallani, hogy a forradalom eszméi, elvei jogosak. Ezen eszméket szépen meg lehetett volna lassankint valósitani, ha az egyik fél kevésbé rohamosan követel, a másik fél többet enged vala. Hogy ezen eszmék jogosak, mutatja az, hogy ezek azóta (egyik államban egyik, másik államban másik) már mind életbe léptek s mindenütt a méltányos kiválnalmak kielégítésének neveztetnek, csak nálunk mondatnak agyrémnek.

Noha csaknem teljesen azonosak az amerikai és francia forradalom eszméi: a kivitelben nagy különbséget okoz az, hogy amerikaiában nem ütköztek akadályokba, mert az azokat ellenző királyság, papság és nemesség a tengeren innen, itthon maradt s csak a szabadság szelleme vándorolt által.

A forradalom célja nemes, de eszközei kárhuzatosak voltak anynyira, hogy magát a célt is compromittálták. Ilyen hibás eszköz volt az erőszak, a melyet elveinek életbeléptetésére alkalmazott.